

שני פרקים / נתן אלתרמן

א. מקצות "הארץ"

1

הוויכוח על האחד במאי מתחדש אצלנו כל שנה, ועיקרו של ויכוח זה – מבחינת הנושא המוחשי, השייך לכלל הציבור – הוא ענין הופעתם של העתונים.

אני כשלעצמי סברתי ועודני סבור כי גם העומדים על שמירת-החג במלואו צריכים היו ליתן דעתם שמא יש להוציא מכלל השבתון את העתונים היומיים, ולא דווקא מפני שהם "שירות חיוני". אפשר, הודות לראדיו, להתקיים יום אחד בלי עתון. אך נדמה כי דווקא מנקודת-מבט של הידור השבתון היה יום האחד במאי נשכר הרבה אילו היו הגליונות החגיגיים של עתוני השמאל מופיעים דווקא ביום זה, וקהל-קוראיהם היה מוצא לפניו את החומר כשהוא חדש ומשתלב ממש בעניני דיומא ולא כשהוא גליון של יום אתמול.

השנה יצאו העתונים בצורה מקוצצת יש לתהות על מידת התבונה שבאמצעי חצוי זה, אך תגובה מיוחדת במינה מצאנו לענין זה ב"הארץ". תגובה זו מעידה כי גם בעתון מקוצץ יש מקום לכל מה שאפשר להעלות על הדעת ואף למעלה מזה.

2

במאמר מערכת שנימתו נימת אירוניה קלילה, פריבולית כמעט, קובע "הארץ", כי "פועלי ישראל עצמם כבר שכחו מה טעמו הסמלי של חג זה" והוא מוסיף כי "בארצות שונות מקיימים ימי חופשה שונים שאיש לא זוכר את טעמם המקורי" ו"מאחר שפועלי ישראל אינם יכולים ליהנות מימי-החג המרובים של הכנסיה הקתולית, אפשר בהחלט לאחל להם שינוחו באחד במאי. בואו ונחזיק טובה לאבות הסוציאליזם שקבעו את חגם בעונה שמזג-האוויר בדרך כלל נוח".

לאחר מכן מוחה "הארץ" על קיצוץ העתונים. "גם בפורים שמח ואין זה מפריע שהאוטובוסים נוסעים והעתונים יוצאים".

ובכן, ייתכן כי פועלי ישראל – ולא רק פועלי ישראל אלא פועלי העולם כולו – שכחו, כדברי "הארץ", מה "טעמו הסמלי של חג זה", אלא ששיכחה זו אולי היא סימן לא רק לפחיתות משמעותו של היום אלא גם לנצחוננו הגדול. ראוי כי נזכור שמשמעותו של היום הזה מתמצית בכל-זאת לא רק בסיסמות הקרמלין וכי יש לו היסטוריה משלו, והיסטוריה זו, על אף הכל, אינה פורים. דיינו אם נדע כי אחד העיקרים – ולמעשה עיקר העיקרים – בהחלטת קביעתו של האחד במאי על-ידי האינטרנאציונאל השני לפני שמונים שנה, היה עקרון המאבק ליום-עבודה של שמונה שעות, ודבר זה בלבד דיו להעיד, כי יום זה, על כל שאר עיקרים שלו, הוא לא רק סמל אלא גם כוח אשר שינה את פני העולם יותר מכל משמעויות של כח יום אחר בדברי ימי הזמן החדש. כן, שינה את פני העולם על-ידי שהוציא המוני אדם, למעשה את רוב מנינם של תושבי אירופה וארצות-הברית, מחשכת מצוקה ושיעבוד ושרירות של ראשית העידן התעשייתי, ואם דברים אלה נשכחו, הרי יום זה ואלה שמסרו נפשם עליו, הם שהשכיחו זאת. כל זה כרוך לא רק בשיפור תנאי-עבודה, אלא בפתיחת שערים לחירות הרוח – זו ששיעבוד הגוף הוא הקשה שבאויביה – לחירות-המחשבה ולחופש-הביטוי, שכן הרבה מן הדברים הנעלים, אשר חירויות אלו הצמיחו בעולם, באו הודות לכך שאותו מאבק ליום-עבודה אנושי – אם ניטול רק ענין זה בלבד – העניק להם את התנאים הפיסיים ההכרחיים, ואת הזמן הפנוי...

ענין זה בלבד הוא אולי נימוק מספיק כדי לומר כי אותו דיבור על "אבות הסוציאליזם שקבעו את חגם בעונה שמזג-האוויר בדרך כלל נוח" הוא דיבור שאינו יאה לעתון למבוגרים, אף שעוד פחות מזה הוא יאה אולי לעתון לילדים, העלולים, מחוסר-ידיעה, לקבל זאת ברצינות.

אך צימוק נוסף עוד שמור לקורא בסופו של אותו מאמר-מערכת ב"הארץ". צורתו המקוצצת של העתון ביום זה – כך נאמר שם – "יכולה להזכיר לנו כמה תלושים הם ראשי ההסתדרות מצרכי הציבור כאשר הם גוזרים בימים אלה של מתח בטחוני גבוה – בימים הדורשים ערנות עילאית של הציבור למתרחש סביבו – עתון מקוצץ ומסורס".

כאן, לנוכח נימוק בטחוני עילאי זה אתה שוהה רגע ומהרהר כי על אף הכל אולי אין השד נורא כל-כך. גם על ארבעה עמודים בלבד, מעמודי העתון, עוד אפשר להשעין את המתח הבטחוני לבל יתפורר. כן, אין ברירה אלא לקוות כי המתח הבטחוני, במידה שהוא קיים, יתקיים ולא ייהפך לעיי מפולת גם אם יחסרו לו ביום זה כמה מדורים של "הארץ", ביחוד אם נשים אל לב שמדור השיחה הקלה, המרעננת והמבדרת מצא לו תחליף הפעם במדור המאמר הראש.

ב. ההטפה המיותרת

1

כולנו זוכרים עדיין את הזמן – והוא אינו רחוק – שבו היה ה"ביצועיסט" אחד משמות-הגנאי השגורים בחוגי השמאל המתקדם. סימנו הראשון של הביצועיזם היה "חוסר-ערכים". סימנו השני – הישענות על כוח הכלים הממלכתיים להגשמת משימות לאומיות. בסמיכות לכך נתפרש, כמובן, הביצועיזם כניגוד לחלוציות. הכלים הממלכתיים, כך טענו מרה רבים וכן טובים, לעולם אינם תחליף לרעיון החלוצי. דבר זה הוא נכון ביסודו.

ואף-על-פי-כן כשאנו רואים כיום, דרך משל, את מאות הישובים, הכפרים ועיירות-הפיתוח, הערים, מפעלי-החרושת, שהוקמו בישראל בעקבות גלי העליה הגדולים שאחרי מלחמת-הקוממיות, הרינו אומרים בלבנו כי ספק הוא אם אין בהם באמת שום חלוציות "רעיונית ובעלת הכרה". אך דבר אחד נעלה על כל ספק: החלוציות לבדה – עם כל היותה רעיונית ו"ערכית" ו"סגולית" – לא היתה מחוללת את כל אלה.

ועל אף כל מי שטען במרי לגלוג כי "לא בדרכי פקודות ולא בצווים אדמיניסטרטיביים נבנה את הארץ" וכי דרך זו עשויה להוביש את מקורות ההתנדבות וההיחלצות, על אף כל אלה אנו רואים כיום תופעה משונה לכאורה:

הגוף אשר כל כולו התגלמות כוחה של פקודה, הגוף אשר כל כולו בנוי על חובות-גיוס ממלכתיות שאין מפלט מהן – כלומר צה"ל – גוף זה הוא כיום מופת החלוציות, ההתנדבות, המסירות "הערכית" ו"הסגולית". הוא למעשה כיום שיא הביטוי הלאומי והאישי של התכונות הללו.

וגוף זה לא היה קם בשום פנים רק מכוח היחלצות, או התנדבות, או הכרה פנימים וכיוצא באלה. שכן אם נכון הדבר שאין הממלכתיות תחליף לחלוציות, הרי בשום פנים אין לומר כי החלוציות היא תחליף לכלים הממלכתיים.

2

כך היו פני הדברים גם לפני קום המדינה ורק חילוף-המונחים גורם לכך שפעמים אנו נוטים לצייר לנו בדמיוננו דמותו של "ישוב" אשר כל דחפיו ומניעיו היו פרי ההיחלצות הרצונית, הרעיונית, המתנדבת.

”קול קורא” של הוועד הלאומי בשעתו, אל הישוב, היה לו למעשה כוח-כפייה ותוקף של פקודה, לא פחות מאשר לפקודות ממשלתיות בימינו אלה, אם לעניני כספים, כגון מגבית ההתגייסות או כופר הישוב, ואם לענינים מעשיים שבמשמעת ובהתנדבות. היעדר סמכותו השלטונית המפורשת של הצו וחוסר הכלים התחוקתיים לביצועו נתמלאו על-ידי מערכת חברתית חזקה ומדריכה, ששינתה רק את אופי הצו אך לא את מהותו.

3

גורם חשוב ומוצדק של רתיעה מפני כוח ”הכלים הממלכתיים” כשהם לעצמם, הוא חשש לדימוקראטיה. רתיעה זו היא בלי ספק תריס בפני סכנות – גם כשהן רחוקות – של צמצום חופש המחשבה והביטוי, של קיצוץ החירויות האישיות והציבוריות. אך רתיעה זו מגיעה ליד קאריקטורה שעה שאנו רואים, למשל, כי מתוך חשש מפני דעת-הקהל, התחדדה לחרויות האזרחיות, אין הממשלה מרהיבה עוז למלא – אם ננקוט דוגמה בולטת ומשוועת – את המחסור ברופאים ביישובי-פיתוח. עוד זכורה ההתמרמרות שקמה שעה שהוצע לחייב רופאים, לפי מודד מסויים, לשרת במושבי-עולים, או להטיל על תלמידי הפאקולטה הרפואית חובת עבודה ביישובים אלה למשך תקופה מסויימת אחרי סיום לימודיהם. חומה זו לא הובקעה. נשארה בעינה ההסכמה הכללית כי אמצעים כאלה הם ניגודה של דימוקראטיה. שכן, מצב זה שבו שרויים ישובים שלמים, ממקומות מרוחקים מן המרכז, בלי רופא, לעומת שפע מוסדות הרפואה במרכזים העירוניים – מצב זה הוא כפי המסתבר דימוקראטי בהחלט. לא, אין אמצעים דימוקראטיים ולא-דימוקראטיים מלכתחילה. מה שקובע הוא אם הוחלט על נקיטת האמצעי המסויים באורח דימוקראטי ואם הדבר מבוצע בלי אפליה, בלי שרירות-לב ומתוך בקורת ציבורית מתמדת.

4

דברים אלה עלו על דעתי לשמע קולות הנכאים הנשמעים בימים אלה מחוגי ”ההסתדרות”, המטפלים בהתנדבות לעזרת הישובים שעל הגבול. אנו שומעים כי מזה כמה חדשים אין העוסקים בכך יכולים לספק למשקי-הספר מתנדבים במספר הדרוש. מתוך מאה אלף עובדי מדינה התנדבו עד כה רק כאלף, ומבין 110.000 עובדי מפעלי ההסתדרות נענו ”רק מעטים”... יש מוסדות – כך נמסר – שמהם צריכים לבוא לפי החישוב חמישים עובדים ”ובאים רק חמישה”, ומאחת העיריות הגדולות שהיתה צריכה לספק מאה מתנדבים ”הופיעו רק שני אנשים”...

והמנצחים על הפעולה מוסיפים ומציינים, כי כיום יש לספק ארבע מאות מתנדבים לשבוע, אך המספר הולך ויורד.

ובקשר לכך מדובר, כמובן, על הצורך "להגביר את מתח ההיחלצות" (כמעט הוספתי "של הישוב"...)
ואת יסוד ההתנדבות האישית, הרעיונית...

ייתכן כי דיבורים אלה יש בהם הגיון, אך לנוכח העניין העומד על הפרק – עבודות ביצורים במשקים, הצורך לסייע בעבודות דחופות, המתקפחות מחמת השהייה במקלטים וכדומה, – נראים הדיבורים הללו כמליצות-רפאים.

דומה כי עצם השימוש במושג "התנדבות" או "היחלצות", לענין יציאת אזרחים, מי ליום ומי לשבוע, לאיסוף עגבניות או לעבודות-חפירה, הוא ביטוי צורם בימים אלה, שכן לנוכח המתרחש יום-יום על הגבולות, במלחמה כפשוטה, יש לשמור ביטויים מסויימים לנושאים מוחשיים יותר.

אין אני מבין גם מדוע צריכה דווקא "ההסתדרות" לטפל בכך ומדוע צריכים אנו לשמוע כי מאחר שלהוצאות הדרושות לביצוע התנדבות זו (כגון הסעה וביטוח של המתנדבים והקמת בניי-ארעי בשבילים) יש צורך כיום בחצי מיליון ל"י, נוסף על המיליון שכבר הוצא, "מקווים כי אפשר יהיה לגייס סכום זה מן הקרן למען ישובי-הספר, שאליה יועבר שכר-העבודה של אחד במאי".

כן, עם כל הכבוד וכל ההערכה לאנשים המטפלים בענין זה, נדמה כי כל נימת הדברים וכל תכנם מתאימים יותר לגיוס כספים מטעם אגודות נשים של "יום סרט", ולא לענין של סתימת פרצות בחזית המלחמה, פשוטה כמשמעה.

ולכן, שעה שאנו שומעים מפי העוסקים בענין זה, כי אם לא ישתפר קצב ההתנדבות צריך יהיה לפנות אל הממשלה ואולי לשאוב כספים מקרן ימי החופשות כדי לשכור עובדים לעזרת המשקים, הנני מקבל רק חלק ראשון של הדברים. נכון, יש לפנות לממשלה, שכן זו ענינה שלה ועליה לבצע את הצורך ביצוע בשטח זה בדרכים פשוטות, מעשיות, של תקנות מתאימות, בלא צורך "לקוות" שהדבר יבוצע.

יש להסדיר ענין זה של "עזרה למשקי-הספר" – לא כהתנדבות, על כל הכרוך בכך, אלא כהפעלת חובת שירות פשוטה, מעשית, מינימאלית, בלי נאומים, בלי מסיבות, בלי הטפות-מוסר על שיתוף-גורל וכיוצא באלה. צריך להסדיר ענין זה בדרך תקנות ממלכתיות, כמו שמוסדר ענין היציאה למילואים, ענין השירות בהג"א, ככל שאר היטלים ישירים ועקיפים. להסדיר בכל הדרכים האות לכך, המשרדיות, הממשלתיות החל ממילוי שאלונים, למשל, על מידת הכשרה מקצועית, על סוג בריאות, על מצב תעסוקה, וכדומה (ושאלונים כאלה ודאי כבר מצויים באיזה מקום והם כבר מלאים וממיינים לעניינים אחרים) ועד קביעת תפקידי היוצאים לשבוע-השירות, איש לפי הכשרתו ויכולתו. דברים אלה ימנעו גם תופעות חביבות מאוד, אך קומיות במקצת, של מתנדבים ומתנדבות אשר הופעתם ודרך עבודתם היא חומר לתמונות-הווי נחמדות של ימי שלום ולא לימי מלחמה. דרך ממשלתית זו יש לנקוט עכשיו לא רק לענין משקי-הספר אלא גם למשימות אחרות שבאופן, החל מהתנחלות ב"שטחים" ועד פעולות

הקמת ערים חדשות וסלילת דרכים וכל שאר משימות, אשר העתיד הקרוב צריך וחייב לראותם מופעלים ומתגשמים, אם ברצוננו לצפות גם לעתיד רחוק יותר.

ואילו מה ששייך ליסוד "הרעיוני", "למתח החלוצי", ל"רוח ההתנדבות" – מי יודע דרך הרוח? זו עשויה להתגלות גם הפעם, כמו עד כה, דווקא במסגרות אלו של מילוי חובה לפי צו.